

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра соціальних теорій

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

магістра

на тему: «Соціокультурна реабілітація та соціалізація дітей-інвалідів»

«Socio-cultural rehabilitation and socialization of disabled children»

Виконала: студент денної форми навчання
спеціальності 231 Соціальна робота

Ракитський Герман Євгенович

Керівник к. політ.н., доц. Терещенко Г.О.

Рецензент директор ТОВ «Інститут відновлення та
розвитку мови у дітей та дорослих «Логоар»»

Самсонова Вероніка Віталіївна

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ . 2020 р.

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № ____ від ____ 2020 р.

Оцінка ____ / ____

____ / ____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Т.П.Хлівнюк
(ПІБ)

(підпис)

І.Г.Ухіна
(ПІБ)

Одеса – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ-ІНФВАЛІДІВ	7
1.1. Сутність процесів соціалізації дітей-інвалідів	7
1.2. Соціальна адаптація та реабілітація як форми соціальної активності	19
1.3. Особливості соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю	25
Висновки до першого розділу	35
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ	38
2.1. Об'єктивні та суб'єктивні фактори, що детермінують соціокультурну реабілітацію дітей з інвалідністю	38
2.2. Дослідження соціокультурного компонента реабілітації дітей з інвалідністю	41
2.3. Особливості побудові соціокультурної діяльності та специфіка роботи з «особливими» дітьми	48
Висновки до другого розділу	52
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	54
3.1. Особливості програми соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю	54
3.2. Напрямки корекційної роботи, що визначають реалізацію соціокультурного розвитку дітей з інвалідністю	58
Висновки до третього розділу	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	79
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження продиктована необхідністю вирішення гострих соціальних проблем, пов'язаних з наростанням масштабів інвалідизації дітей в Україні, зокрема проблеми соціалізації, адаптації та реабілітації дітей-інвалідів.

На тлі постійного зниження народжуваності спостерігається тенденція зростання кількості дітей-інвалідів. В умовах кризи всіх сторін життєдіяльності загострюються протиріччя в сім'ях, які виховують дітей з інвалідністю. Це актуалізує необхідність наукового осмислення, теоретичного обґрунтування і практичного розвитку умов і механізмів активізації соціокультурних процесів у соціальній реабілітації дітей з інвалідністю.

У сучасному суспільстві відбувається поступове становлення і посилення демократичних егалітарних установок, визнання прав кожної особистості, незалежно від її фізичного, психічного або інтелектуального стану. Проявами цих тенденцій є укорінення уявлень про право кожної дитини виховуватися в сім'ї («Конвенція про права дитини» 1989 року) і розширення інфраструктури соціально-реабілітаційних установ в допомогу родині, яка виховує дитину з обмеженими можливостями.

Соціокультурні напрямки реабілітації займають в її структурі одне з провідних місць, особливо в ході формування особистості дитини. Вивчення їх впливу в період первинної соціалізації дітей з інвалідністю знайшло досить широке застосування в соціологічних, психологічних, педагогічних наукових працях. Однак роль цих процесів, на нашу думку, недооцінена як в соціальних дослідженнях, так і в практиці соціально-реабілітаційної діяльності.

Фахівці, що працюють з дітьми-інвалідами, далеко не завжди володіють достатніми знаннями, вміннями і навичками в сфері соціокультурної реабілітації. Їх інформованість щодо потенціалу впливу цих факторів на особистість дитини з «особливими потребами» в період соціалізації далека від

повноти. Крім того, обмежені соціальні, економічні, технічні і культурні ресурси, якими володіє система соціальної реабілітації та соціальної підтримки дітей-інвалідів, нерідко змушують керівників і фахівців органів і установ соціального захисту здійснювати діяльність, спрямовану тільки на задоволення вітальних потреб дітей-інвалідів, тим самим нехтуючи можливістю повноцінного розвитку їх особистості.

Тим часом, в ряді випадків розробка програм соціокультурного реабілітаційного впливу на дітей з інвалідністю може бути здійснена без залучення великих фінансових коштів, на існуючій матеріально-технічній базі, кадрами фахівців реабілітаційних центрів. Для того, щоб реалізувати таку можливість, необхідне дослідження сутності, змісту і механізмів соціалізації в процесі соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю.

Сказане вище визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз проблем соціальної реабілітації нерозривно пов'язаний з вивченням сутності і механізмів таких масштабних соціальних процесів, як соціалізація, інкультурація, адаптація, абілітація, реабілітація особистості в суспільстві. Ці поняття входять в число центральних категорій соціологічної науки.

Становлення соціальної моделі інвалідності, зміцнення уявлень про інваліда як повноцінного члена суспільства, що має право на розвиток усіх сторін своєї особистості, породило цілу серію досліджень специфіки процесів соціалізації, дезадаптації і соціальної реабілітації інвалідів, в тому числі і дітей з інвалідністю. Це праці Л.П.Храпиліної, А.І.Ковальнової, Е.Р.Смірнкової-Ярсько, О.С.Андрєєвої, Н.Ф.Дементьєвої та інших. В їх роботах можна відзначити поступове переміщення уваги з суто медичних аспектів реабілітації на переважно соціальні аспекти.

Важливим внеском у дослідження проблеми стали публікації авторів, які розглядали соціальну реабілітацію як один із напрямів соціальної роботи. Проблемі вивчення соціокультурної діяльності як інструменту впливу на особистість інваліда (дитини і дорослого) присвячено дослідження

Т.М.Дридзе, О.А.Орлової. Тема соціальної реабілітації зачіпалася в дисертаційних дослідженнях таких авторів як Г.В.Дремова, Л.Т.Дулінова та ін. Однак, в цих публікаціях не знайшли належного відображення проблеми структури соціокультурної реабілітації та їх вплив на формування особистості дитини-інваліда.

Мета дослідження: полягає в соціологічному а соціально-психологічному аналізі сутності та змісту соціалізації дітей з інвалідністю в ході реабілітації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення специфіки соціалізації дітей з інвалідністю.
2. Розкрити сутність і зміст соціокультурної реабілітації нетипових дітей.
3. Визначити структуру соціокультурних компонентів і механізми їх впливу на реабілітацію дітей-інвалідів.
4. Виявити об'єктивні і суб'єктивні чинники соціокультурної реабілітації дітей та підлітків з обмеженими можливостями.
5. Розробити практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності соціокультурної реабілітації.

Об'єкт дослідження: соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю.

Предмет дослідження: роль соціокультурної реабілітація в процесі соціалізації дітей з інвалідністю.

Методи дослідження: для досягнення поставлених цілей і вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи: аналіз соціологічної, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження; матеріалом для теоретичних висновків послужив аналіз нормативно-правових та звітних документів з питань соціальної політики щодо дітей з інвалідністю; емпіричні методи: отримання інформації ретроспективно з облікової документації (карток обліку дітей-інвалідів, соціально-реабілітаційних карт, медичної документації), анкетування та інтерв'ювання, телефонне опитування,

спостереження.

Опис вибірки: в дослідженні були зайняті діти з обмеженими можливостями (88 осіб) та їх батьки (у кількості 80 осіб).

База проведення емпіричного дослідження: дослідження проводилося на базі Дитячого реабілітаційного центру імені Бориса Литвака «Майбутнє» (м.Одеса) та Центру соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями (м.Чорноморськ).

Практична значимість: матеріали дослідження і висновки, зроблені на його основі, можуть стати методологічною основою при розробці методик та програм соціалізації та соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, дозволяючи визначити моделі соціокультурної діяльності і через них диференціювати організаційну та методичну роботу в цій сфері. Реалізація таких програм соціокультурної реабілітації сприятиме не тільки максимально більш повного розвитку особистості дитини-інваліда, але також і відновленню ряду втрачених функцій і соціальних здібностей.

Апробація роботи. Основні ідеї, положення та результати дослідження відображені в 1 публікації - тези до конференції «Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві» від 5 листопада 2020 року «Соціокультурна реабілітація та соціалізація дітей-інвалідів».

Структура роботи: робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 87 сторінок. У робота є 4 таблиці, 2 малюнки, 2 додатки. Список використаної літератури включає 80 найменувань.

ВИСНОВКИ

Процеси соціалізації та адаптації в сучасному суспільстві об'єктивно набувають все більшої актуальності та значимості. Це обумовлено тією обставиною, що український соціум переживає вплив двох масштабних, але різноспрямованих тенденцій. З одного боку, продекларовано намір розвиватися в напрямку демократизації, підвищення значущості прав людини, становлення громадянського суспільства. З іншого боку, об'єктивні умови соціального розвитку, примітивізація економічного базису, хаотичність кризових змін, які роблять неможливою для індивідів завдання раціонального пристосування до них, призводять до того, що адаптація для багатьох людей набуває вимушеного характеру, її зміст мінімальний, вона має на меті виживання, а не розвиток.

У той же час просте підтримання status quo, прагнення протидіяти негативним впливам за рахунок збереження власної цілісності, формують систему уявлень і дій, несприятливу для індивідів, сімей і цілих соціальних груп, оскільки соціум змінюється швидко і вкрай нерівномірно, а адаптація до цих змін вимагає також певної трансформації від учасників соціального розвитку.

Нарешті, ця ж соціальна ситуація обумовлює важливість наукового аналізу взаємодії суперечливих тенденцій в сфері соціалізації та соціальної

Якщо мова йде про дітей з інвалідністю, то процеси їх соціалізації та адаптації набувають особливо складного характеру і вимагають особливо складних досліджень. Особи, які стали інвалідами в силу травми або втрати здоров'я, переживають деформацію вже сформованої структури особистості, соціальної ролі і статусу. Діти, що народилися з фізичними, психічними та інтелектуальними відхиленнями, формують особливий тип особистості, по-своєму адаптуються до соціальної дійсності, розрахованої на «звичайного», «типового» індивіда. Багато рис їхнього характеру, самовідчуття, соціальної

ролі створюються не під впливом вродженого обмеження здоров'я, а під впливом факторів мікро- або макрооточення.

Такі діти є жертвою двох груп взаємовпливаючих умов: по-перше, середовище їхньої життєдіяльності не пристосоване до проживання та повноцінного соціального розвитку дітей з особливими потребами. Безліч соціальних бар'єрів заважають таким дітям вільно пересуватися, повноцінно сприймати враження від дійсності, освоювати необхідний обсяг соціокультурної інформації. Надалі виникають обмеження на отримання повноцінної освіти, на доступ до професії, перешкоди для самозабезпечення і самообслуговування. У систему цих бар'єрів виявляються втягнутими також сім'ї дітей-інвалідів, оскільки їх вибір на користь системи домашнього виховання, а не державного стаціонарного закладу, стає практично непереборною перешкодою для особистісного розвитку, успішного професійного і соціального зростання дитини.

З іншого боку, діти-інваліди є жертвами суб'єктивних суджень і психологічних стереотипів суспільства, яке поки що не виховало у собі толерантність до своїх «інших», нетипових членів. Відбувається стигматизація інвалідності, яка на соціально-психологічному рівні виражається в почутті жалості і поблажливій невимогливості до дітей-інвалідів. Така позиція буває властива також сім'ям, в яких виховуються ці діти; у них самих вона формує соціальну безвідповідальність, демотивує зусилля із особистісного соціального зростання, прагнення до саморозвитку, повноцінної інтеграції в суспільство.

Протягом останніх десятиліть у світі відзначається не тільки посилення науково-теоретичної уваги до проблем дитячої інвалідності, а й формування ряду концепцій, які обґрунтовують формування повноцінної особистості дітей-інвалідів, коригування негативних впливів, які можуть вплинути на неї. Загальним для всіх цих підходів є розуміння того, що соціальна реабілітація і психолого-педагогічна корекція повинні впливати не на усунення окремих недоліків, поліпшення окремих рис характеру або поведінки дитини з

обмеженими можливостями, а на цілісну особистість. Більш того, універсальний особистісний вплив позитивно позначається на компенсації окремих приватних дефектів, а цілеспрямована діяльність із виправлення окремих недоліків може позитивно вплинути на поліпшення показників в корекції інших дефектів, здоров'я та особистості дитини в цілому.

Тому реабілітаційні методики, спрямовані на виправлення тих чи інших труднощів, є в той же час реабілітацією особистості дитини-інваліда, і отже величезне значення, не порівнянне з іншими напрямками діяльності, має в процесі реабілітації використання методик соціокультурної природи. Вони як би допомагають нетиповим дітям на певний термін долучитися до іншого життя, сповненого краси і гармонії, де не помітні звичайні біди дітей-інвалідів, де завжди все закінчується добре. Соціокультурна діяльність позбавляє реабілітаційні заняття монотонії, розцвічує їх позитивними емоційними фарбами, включає елемент змагальності.

Фахівці установ соціальної реабілітації використовують певні елементи соціокультурної діяльності, розуміючи їх дієвість і привабливість для дітей, однак загальновизнаної послідовної системи реабілітаційної діяльності, що включає в себе необхідну і достатню впорядковану сукупність технологій і методик, поки не створено.

Проаналізована нами система реабілітаційного впливу Центру соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями (м.Чорноморськ) використовує соціокультурні методики, що активізують емоційні і естетичні механізми особистості дитини-інваліда, це спроба компенсувати існуючий методичний дефіцит.

Фахівець, який працює з дитиною-інвалідом в реабілітаційному центрі - одночасно і фахівець по роботі з сім'єю, оскільки тільки таким чином можлива синхронізація зусиль і напрямків діяльності в інтересах дитини з боку соціальної служби та з боку його сім'ї. Відсутність такої координації в кращому випадку призводить до загасання впливу фахівця, в гіршому випадку - до конфлікту установок між сім'єю та інститутом реабілітації. Важливість

такого узгодження цілей і засобів тим більш значима, оскільки, як показує наше дослідження, сім'ї дітей-інвалідів обтяжені багатьма іншими проблемами: структурної неповнотою, малозабезпеченістю, житловими труднощами і т.п. Існує статистично достовірна кореляція між ступенем активності установок сім'ї на підтримку реабілітаційних заходів щодо дитиною та ефективністю процесу реабілітації. Тому підтримка постійного зворотного зв'язку з сімейним оточенням дитини з особливими потребами, цілеспрямована діяльність із реабілітації сім'ї одночасно з реабілітацією дитини складають важливу частину обов'язків соціального реабілітолога. Слід зазначити, що соціокультурні технології мають можливість позитивних коригувальних впливів також і на дорослих членів сім'ї дитини-інваліда.

Не можна не відзначити ще один досить істотний факт, виявлений в ході нашого дослідження - діти з обмеженими можливостями, що займаються в різних гуртках і є включеними, таким чином, в соціокультурну діяльність, не тільки самі стають соціально активними, а й впливають на формування позитивних якостей у свого найближчого оточення, є своєрідним магнітом, що створює поле високого морального тяжіння, незалежно від свого фізичного або інтелектуального обмеження.

Соціокультурні заняття допомагають виробити такі важливі якості як дисциплінованість (в широкому розумінні), вміння раціонально використовувати вільний час, прагнення до досягнення стабільних результатів діяльності, комунікабельність, здатність аналізувати свої успіхи і невдачі, усвідомлювати власні можливості, потребу в інформації та інше. Як показало наше дослідження, чим активніше дитина з обмеженими можливостями включається в соціокультурну діяльність, тим менше вона «йде у хворобу», менше сподівається на чийсь сторонню допомогу, а все більше звикає розраховувати на себе. Вона робить ставку на визначення мети, на активну участь в суспільному житті, на власні здібності, на ініціативність, винахідливість, чуйність, чесність і принциповість.

Участь дитини в соціокультурній діяльності у всій єдності її компонентів

(біологічного і соціального, духовного і матеріального) являє собою соціальну цінність, зміцнення якої - найважливіше завдання будь-якого цивілізованого суспільства. Але проблема соціокультурного впровадження не може вирішуватися ізольовано від багатьох інших проблем, що стоять перед суспільством. Вона вирішується на трьох рівнях - природному, соціальному і культурному. Тому потенціал соціокультурного розвитку нерозривно пов'язаний з соціально-економічним станом суспільства і статусом особистості, з наявністю діючої інфраструктури цього розвитку. Істотну роль в підвищенні цього потенціалу може зіграти грамотне, дохідливо викладене та задовольняюче запити практики науково-методичне забезпечення соціокультурної реабілітаційної діяльності серед дітей з інвалідністю.

Таким чином, відзначаючи безсумнівну користь сучасних технологій соціальної реабілітації, підкреслимо, що її соціокультурний зміст передбачає значно ширше залучення засобів та методів даного виду реабілітації, що є базою, основою соціалізації особистості дитини з обмеженими можливостями, його адаптації до активної творчої діяльності, саморозвитку, самовираження і самореалізації.

Для розвитку цього напрямку діяльності хотілося б запропонувати деякі рекомендації:

- поширення досвіду діяльності, виробленого в передових вітчизняних і зарубіжних соціальних службах;
- організаційна і фінансова підтримка поширення такого досвіду - через публікацію книг, статей і методичних посібників, створення відеоматеріалів, розміщення на Інтернет-ресурсах;
- об'єднання зусиль психологів, соціальних працівників, людей творчих професій в розробці соціокультурних реабілітаційних методик;
- навчання кадрів, включаючи як професійну освітню підготовку, так і модульні навчальні програми, що транслюють знання і вміння в області нових соціально-реабілітаційних технологій.

Перспективу подальших досліджень в означеній галузі ми бачимо у

продовженні та розширенні наукових досліджень практики застосування соціокультурних технологій в реабілітаційній діяльності з дітьми-інвалідами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аберкроби Н., Хил С, Тернер Б. Социологический словарь. / Под ред. С.А.Ермакова. М.: Экономика, 2009. 293с.
2. Акош К., Акош М. Помощь детям с церебральным параличом. Кондуктивная педагогика. Книга для родителей. М.: Уиллис, 2001. 96 с.
3. Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. М.: Академия, 1992. 176с.
4. Алексеева Л.С., Буданова Л.Б., Данирова Т.А. и др. Об опыте организации социальной реабилитации детей с ограниченными возможностями в школе - комплексе «Детская личность». М.: НИИ семьи, 2007. 112 с.
5. Баркер Р. Словарь социальной работы (пер. с англ.). М.: Институт социальной работы, 2004. 134с.
6. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований: Учеб. для ВУЗов. М.: Аспект Пресс, 2005. 56с.
7. Базылевич Т.Ф. Введение в психологию целостной индивидуальности. М: Ин-т психологии РАН, 2008. 248с.
8. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. М., 2005. 48с.
9. Буева Л.П. Духовность и проблемы нравственной культуры. Материалы круглого стола «Духовность, художественное творчество, нравственность». Вопросы философии. 2006. №2. С.45-47.
10. Бутенко И.А. Организация прикладного социологического исследования. М.: Тривола, 2008. 28с.
11. Васильева Н.В. Социологические концепции исследования инвалидности. Социологический сборник. М.: Социум, 2000. 51с.
12. Воскресенский Б.А., Вишневский В.А. Некоторые аспекты медико-психологической работы с родителями больных детским церебральным параличом. Вопросы клинической психиатрии. Кемерово, 2015. С.42-44.

13. Выготский Л.С. Основы дефектологии. Собр. соч., Т.5. М.: Педагогика, 1983. 285с.
14. Грачев Л.К., Казаченко Н.Ю., Роберт Н.С. Об опыте деятельности экологического центра «Живая нить». М.: НИИ семьи, 2007. 80 с.
15. Грибкова Н.В. Влияние музыкального восприятия на процессы реабилитации и адаптации к социальным условиям детей с ограниченными возможностями. *Комплексная реабилитация детей-инвалидов*. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 90с.
16. Гурко Т. А. Родительство в изменяющихся социокультурных условиях. *Социологические исследования*. М.: Институт социальной работы, 1997. № 1. С. 41-45.
17. Гусякова Л.Г. Адаптация социальная. *Российская энциклопедия социальной работы*. Т.1. М.: Институт социальной работы, 2007. С.8.
18. Гусякова Л.Г., Холостова Е.И. Основы теории социальной работы. Уч. пособие. М.: СТИ, 2013. 186 с.
19. Данило Ж. Маркович. Общая социология. - М.: Независимая фирма «Класс», 1008. - С. 431.
20. Дементьева Н.Ф., Багаева Г.Н., Исаева Т.Н. Социальная работа с семьей ребенка с ограниченными возможностями. М.: Институт социальной работы, 2006. 81с.
21. Доэл М., Шадлоу С. Практика социальной работы. / Под ред. Б.Ю. Шапиро. М: Аспект-Пресс, 2015. 237 с.
22. Дридзе Т.М., Орлова Э.А. Основы социокультурного проектирования. М., 2009. 51с.
23. Ермаков В.П., Якунин Г.А. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения: справочно-методическое пособие для учителей. М.: Просвещение, 2000. 223с.
24. Зайнышев И.Г. Технологии социальной работы. Учебно-методическое пособие. М.: СТИ, 2009. 264 с.

25. Заморев С.И., Кудрявцева С.В. От игры к развитию личности: Практическое руководство «Оздоровление детей в организованных коллективах». - СПб: Центр Общественного здоровья, 2003. 89с.
26. Зарубежный и отечественный опыт социальной работы. Учебно-методическое пособие. М.: СТИ, 2004. 264 с.
27. Зейгарник Б.В. Психология личности: норма и патология. Воронеж: МОДЭК, 1998. 352 с.
28. Иванов В.Н. Социальные технологии в современном мире. М.: Славянский диалог, 2006. 355с.
29. Капитонов Э. А. Социология XX века. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2006. 218с.
30. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Основы социально-культурной деятельности. М.: МГУК, 2003. 101с.
31. Кон И.С. Психология ранней юности. - М.: Прогресс, 1999. 317с.
32. Конт О. Курс позитивной философии. *Хрестоматия по философии: Учебное пособие*. М.: ТЕИС, 2006. С.37-41.
33. Кравченко А.И. Социология. Учебное пособие. Екатеринбург: Деловая книга, 2008. 384с.
34. Кочубей Л.С. Методические основы социального анализа. М: СТИ, 2010. 62с.
35. Кузнецов П.С. Социологическая теория социальной адаптации. Саратов: Изд-во МЕТ, 2000. С.75-80.
36. Лекции по технологии социальной работы. В 3-х ч. / Под ред. Е.И.Холостовой. М.: СТИ, 2008. 138с.
37. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Наука 1975. 296с.
38. Лэндерт Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений. - М.: Институт практической психологии, 2011. 368с.
39. Макаров В.В. Социально-психологическая реабилитация и адаптация как элементы технологии социальной работы. М.: СТИ, 2007. 172с.

40. Менахан А., Пинкус А. Практика социальной работы. Формы и методы. М.: Союз, 1997. 222с.
41. Маршак А.Л. Особенности социокультурных связей социально-дезориентированной молодежи. *Социологические исследования*, 2018. №12. С. 56-58.
42. Мид Дж. Сознание, личность и общество. М.: Смысл, 1994. 154с.
43. Мид М. Культура и мир детства. М.: Наука, 2008. 118с.
44. Москаленко В.В. Социальная личность. Киев: «Вища школа», 2016. 189с.
45. Орлова Э. А. Введение в социальную и культурную антропологию. М.: МГИК, 2004. 207с.
46. Парсонс Т. Концепция общества: компоненты и их взаимосвязи. *Эволюционные и сравнительные перспективы*. М.: Институт психологии РАН, 2006. 391с.
47. Парсонс Т. Система координат действия, общая теория систем действия: культура, личность, социальные системы. М.: Институт психологии РАН, 2004. 156с.
48. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. М.: Смысл, 2002, С.61-89.
49. Пиаже Ж. Развитие личности ребенка. - М.: Прогресс, 1987. 178с.
50. Психологическая реабилитация детей различных категорий ограниченных возможностей. - М.: Апрель-Пресс, 2000, 2009. - 142с.
51. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1990. С.10-11.
52. Психолого-педагогическая реабилитация детей с ограниченными возможностями. Пособие. М.: Изд-во «Институт практической психологии», 2007. 210 с.
53. Реабилитационные центры для детей с ограниченными возможностями: опыт и проблемы / Под ред. А.М. Панова. М.: Олма-Пресс, 2004. 187с.

54. Реабилитация детей с ограниченными возможностями. М.: «Радуга», 2002. 216 с.
55. Реабилитация социально дезадаптированных детей и подростков. Краткий словарь. М.: НИИ семьи, 1998. 172 с.
56. Российская социологическая энциклопедия / Под общ.ред. Г.В. Осипова. М.: Логос, 2001. 272 с.
57. Российская энциклопедия социальной работы. / Под ред. А.М. Панова, Е.И. Холостовой. - М., 1997, т.2.-С. 280.
58. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - М, 1946.
59. Руководство по медико-социальной экспертизе и реабилитации./Отв. ред. А.И.Осадчих. - М.: ЦБНТИ, 1999. - 200 с.
60. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е.И. Холостовой. - М., 1997. - С. 282
61. Смирнова Е.Р. Семья нетипичного ребенка. Социокультурные аспекты. М.: ЮНИТИ, 1999. 107с.
62. Современная западная философия: Словарь. М.: Политиздат, 1991. 395с.
63. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / Под ред. Р.В.Тонковой-Ямпольской, Е. Шмидт-Кольмер, А.Атасовой-Внуковой. М.: Медицина, 2000. 79с.
64. Социальная работа с детьми-инвалидами. Научно-практ. Рекомендации. Ростов-на-Дону: Изд. РГПУ, 2008. 216с.
65. Социальная работа с инвалидами. Настольная книга для специалистов. / Под ред. Е.И. Холостовой, А.П.Осадчих, - М.: ин-т социальной работы ассоциации работников социальных служб, 2006. 211с.
66. Социальная работа с семьей. Настольная книга специалиста. М.: Институт социальной работы, 2001. 214с.
67. Социальная реабилитация дезадаптированных детей и подростков в специализированных учреждениях. / Г.М.Иващенко, Н.С.Кантонистова, М.М. Плоткин и др. - М.: АСТ, 2016. 202с.

68. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями / Под ред. А.Г. Пашкова, Н.С.Степашова. Курск: КГМУ, 2007. 207 с.
69. Сычев Ю.В. Микросреда и личность. Философские и социологические аспекты. М.: Мысль, 2004. С.13-24.
70. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. М.: Политиздат, 1991. 404с.
71. Фрейд З. Психология бессознательного.- М.: Педагогика-Пресс, 1999. 391с.
72. Холостова Е. И. Социальная политика и социальная работа. М.: СТИ, 2008. 218 с.
73. Холостова Е. И. Теория социальной работы. Учебник. М.: Юрайт, 1998. 334 с.
74. Храпылина Л.П. Основы реабилитации инвалидов. Учебно-методическое пособие. - М.: Добросвет, 2006. 146 с.
75. Черняк Е.М. Социология семьи. Историко-социологические аспекты. М.: Классика плюс. 68с.
76. Шеляг Т.В. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями. Социокультурные аспекты. М: Социально-технологический институт, 2000. С.3-4.
77. Энциклопедический социологический словарь. / Под общ. ред. Г.В.Осипова. М.: ИСПИ РАН, 1995. 939с.
78. Энциклопедия социальной работы. В 3 тт.: Пер с англ. М.: Центр общечеловеческих ценностей, 2014. 198с.
79. Greenfield, P.M. And Bruner S. Culture and Cognitive Growth. In: Goslin (ed.) Handbook of Socialisation Theory and research. Chicago: Rand McNally, 1969. P. 41.
80. Hartmann, Heinz. Ego-Psychology and the Problem of Adaptation / N.Y.: International University Press, 1950. P. 67.